

De fotografie en de schilderkunst hadden lange tijd een haat-liefdeverhouding, maar die ingewikkelde relatie is omgeslagen in een innige omhelzing. Dankzij de digitale technieken zijn beide vormen van beeldvorming weer nauw met elkaar verbonden. De moderne fotograaf schildert met het digitale palet, waarbij fantasie en werkelijkheid soepel in elkaar overlopen. Daarmee volgt de fotografie haar grote voorbeeld en is ze beeldender geworden.

tekst: Leen Dekker

▲ Daguerreotype, circa 1855. FOTOGRAAF ONBEKEND.

Talbot's techniek kon niet meteen wedijveren met de daguerreotypie omdat beeldkwaliteit en houdbaarheid in het begin veel te wensen overlieten. Nadat hij diverse verbeteringen had aangebracht, werd zijn negatiefpositief procedé in veel publicaties gebruikt en zorgde het voor een doorbraak van de fotografie. Aanvankelijk waren stillevens een geliefd onderwerp. Begrijpelijk, want de relatief lange sluitertijden lieten niet veel anders toe. Het vastleggen van de omgeving had toen niet veel meer om het lijf dan het kiezen van het geschikte standpunt en wachten op het juiste moment van de dag. Zo kon men de fotograaf en de schilder gebroederlijk naast elkaar in de natuur aantreffen, waarbij de eerste de composities van zijn buurman overneemt.

Concurrentie voor de schilderkunst

Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw was de fotografie zover ontwikkeld dat ze een bedreiging vormde voor de kunstschilder. De portretschilder moest er als eerste aan geloven. Een realistische weergave met tekenstift en penseel werd overgenomen door de lens en de gevoelige plaat. De wens om de werkelijkheid objectief vast te leggen verdrong de behoefte aan kunstzinnige beelden. Door verbeterde techniek

Tegenstanders van die stroming gaven de fotografie de schuld van wat zij noemden de vervlakking in de schilderkunst. Het verhaal wil dat er een rechter nodig was om de meningsverschillen te overbruggen. Hem werd de vraag voorgelegd of fotografie slechts een manier was om dingen visueel vast te leggen of dat het als een vorm van kunst beschouwd moest worden. De rechter oordeelde dat foto's een product kunnen zijn van het menselijke denken en kunstzinnige smaak of intelligentie met een persoonlijke stempel. Om die redenen moest fotografie als een kunstvorm worden gezien. De rechterlijke uitspraak bracht de erkenning voor de fotografie als kunst weliswaar dichterbij, maar het zou nog lang duren voordat het medium als een volwaardige kunstvorm kon worden beschouwd. Eind negentiende eeuw wilden professionele fotografen meer dan de werkelijkheid kopiëren. Hun beelden moesten meer diepgang krijgen. Creativiteit werd belangrijker dan een nauwgezette realistische weergave. Met een schuin oog keken ze naar het impressionisme dat die dagen in de schilderkunst hoogtij vierde: het picturalisme ontstond. Picturalisten probeerden niet alleen het lichtgebruik, maar ook andere kenmerken van de schilderkunst over te

van de fotografie leidde er ook toe dat steeds meer kunstenaars met het medium gingen experimenteren. Foto's werden niet alleen gebruikt als voorstudie, maar ook als hulpmiddel bij het samenstellen van de compositie. De Amsterdamse schilder George Hendrik Breitner (1857-1923) was bijvoorbeeld een van de eerste kunstenaars in Nederland die veel met fotografie werkte. Hij gebruikte zijn eigen foto's als bron voor zijn schilderijen, als schets, hulpmiddel en geheugensteun. Uit angst voor kritiek deed hij er wel het zwijgen toe. Fotografie in de kunst kon maar moeizaam op acceptatie rekenen. Aan het begin van de twintigste eeuw stond de mens voor grote maatschappelijke veranderingen. Onder invloed van de snel veranderende maatschappij gingen stijlontwikkelingen in de kunst ook steeds sneller. Een nieuwe kijk op de fotografie werd ingeluid door het futurisme. De futuristen, zoals ze zichzelf noemden, namen de vooruitgang als onderwerp van de kunst en probeerden dynamiek en beweging vast te leggen in hun werk. Fotografische begrippen als bewegingsonscherpte werden schilderkunstig verbeeld. Zo legde de Italiaan Balla, in 1912, in zijn schilderij *Hond aan de lijn* een beweging vast, gebaseerd op fotografische bewegingsstudies. Het schilderij is een van de eerste voorbeelden van de moderne schilderkunst waarin achtereenvolgende bewegingsfasen door elkaar overlappende beelden tegelijkertijd worden weergegeven. Razendsnel volgden de ontwikkelingen zich op. De felle kleuren van de expressionisten en de harde lijnen van de kubisten zorgden voor nieuwe beelden in de schilderkunst en de fotografie. Het structuralisme, surrealisme en al die andere 'ismen' hadden zo hun specifieke beeldvernieuwing op het platte vlak. Vooral het kubisme, met Pablo Picasso als grote voorman, heeft met zijn geometrische vormen de fotografie sterk beïnvloed. Je kunt zeggen dat de stijlveranderingen zich samenbalden in een proces van verwijdering van het traditionele perspectief. Statische opnamestandpunten hadden afgedaan, evenals de esthetiek van de schilderkunst met zijn illusie van driedimensionaliteit. De nieuwe tijd van de twintigste eeuw leidde tot 'het nieuwe zien', waarbij de fotografie haar heil ging zoeken in extreme opnamehoeken en uitsneden en zich toelegde op haar unieke vermogen om realistisch te verbeelden. De niet-zichtbare werkelijkheid werd daarmee het terrein van de kunst.

De fotograaf als schilder

Fotografie is meer dan een kunst, het is een solair fenomeen, waarin de kunstenaar samenwerkt met de zon." Dichter Alphonse de Lamartine sprak hoogdravende woorden toen hij de komst van de fotografie bejubelde, halverwege de negentiende eeuw. Enige jaren eerder, in 1837 om precies te zijn, had decoratieschilder Louis Daguerre als eerste een bruikbaar fotografisch procedé ontdekt. Hij kwam erachter dat een koperen plaat met een laagje zilver lichtgevoelig kon worden gemaakt door inwerking van een verhit kwikmengsel, waardoor een latent beeld zichtbaar werd. In een bad met sodasulfaat werd het beeld gefixeerd. De uitvinding maakte het mogelijk om met relatief weinig kosten een afbeelding van de werkelijkheid te maken.

De daguerreotypie was in het begin niet erg gebruiksvriendelijk. De eerste typen camera's hadden maar liefst een belichtingstijd van ruim een half uur. Nieuwere versies brachten door een combinatie van optische en chemische aanpassingen de belichtingstijden terug tot minder dan een minuut bij normale omstandigheden. Al snel werd de camera populair. Leveranciers van fotomaterialen werden overlopen door lieden die zelf foto's gingen maken. Maar er bleven nadelen. Bij de geringste aanraking kon het beeld, gevormd door minuscule deeltjes van een zilver-kwikverbinding, beschadigd worden. Bovendien kostte het prepareren, belichten en ontwikkelen van de koperplaten veel tijd en vereiste het nogal wat apparatuur.

Van daguerreotypie naar het negatief

Hoewel de daguerreotypie vanwege de hoge beeldkwaliteit op grote schaal werd toegepast, zou de moderne fotografie zich toch anders ontwikkelen. Die eer komt toe aan Henry Talbot die met een fotografisch negatief-positief proces op de proppen kwam. Het geringe succes als schilder bracht hem ertoe zich toe te leggen op de verdere ontwikkeling van de fotografie. Met zijn fotogenetische tekeningen, zoals hij ze zelf noemde, kon hij op speciaal geprepareerd papier een tweede tekening produceren waarin de toonwaarden omgekeerd waren. Talbot had hiermee het principe van de moderne fotografie ontdekt: het negatief kon namelijk gebruikt worden om vele positieven af te drukken. De daguerreotypie kon slechts unieke beelden produceren.

was fotografie niet meer gebonden aan plaats of tijd, maar vond overal plaats. Fotografen gingen bijvoorbeeld de Amerikaanse burgeroorlog vastleggen en verdrongen de kunstschilder als oorlogscorrespondent van het strijdtoneel. Gebeurtenissen werden registrerend gedocumenteerd, met als beeldkenmerken: scherpe opnames, klassieke composities en gesloten beeldkaders. Ondertussen was in Frankrijk een school van kunstenaars ontstaan die zeer realistisch gingen schilderen. Gangbare opvattingen over de geïdealiseerde weergave van de werkelijkheid werden overboord gegooid. We zitten dan in de nadagen van de romantiek. De innerlijke beleving als uitgangspunt van de kunstenaar maakt plaats voor een objectieve registratie van wat het oog kan zien: het realisme komt op.

bringen op hun foto's. Zo werd scherpte ingeleverd voor het artistieke effect. Door langere belichtingstijden en korte camera-beweging kregen hun beelden een zachter uiterlijk. Het afdrukken van de foto's op aquarelpapier hielp het schilderachtige effect te realiseren. Manipulatie in de doka hoorde er ook bij. Ter wille van de artistieke meerwaarde werd de objectieve werkelijkheid gemanipuleerd, bijvoorbeeld door fotomontages met meervoudige belichting.

Kruisbestuiving

Met de komst van de pocketcamera's, zo'n beetje in dezelfde tijd, kwam de fotografie binnen ieders handbereik. Hele volksstammen gingen aan de slag met de goedkope en gebruiksvriendelijke foto-toestellen van Kodak. De popularisering

Fotografie is niet meer alleen een hulpmiddel, maar wordt een geïntegreerd onderdeel van een nieuw kunstwerk.

Een zelfstandige kunstvorm

Door de jaren heen hebben de fotografie en de schilderkunst elkaar beïnvloed, maar veranderingen in de schilderkunst hadden een groter effect op de fotografie dan omgekeerd. In de vorige eeuw wilde de fotografie vooral op eigen wetmatigheden en op eigen esthetische kwaliteiten beoordeeld worden. Langzaam maar zeker groeide de fotografie uit tot een zelfstandige kunstvorm, hetgeen werd bekrachtigd door de komst van de fotomusea en de vele fototentoonstellingen.

Een bijzondere vermelding is in dit verband wel op zijn plaats voor het fotorealisme dat een foto als basis neemt voor een schilderij. Vanaf begin jaren zestig verwerkten kunstenaars bestaande afbeeldingen of eigen snapshots in hun doeken. Over het gebruik van de fotografie bestaat dan geen geheimzinnigheid meer. Fotografie is niet meer alleen een hulpmiddel, maar wordt een geïntegreerd onderdeel van een nieuw kunstwerk. Deze vorm van realisme weet tot op de dag van vandaag stand te houden en vormt de aanzet tot allerlei cross-overs in de beeldende kunst.

Naast de amateurfotografie en de fotojournalistiek is de ontwikkeling van de fotografie als autonome kunstvorm een van de belangrijkste mijlpalen van de laatste honderd jaar. Met de overgang naar de eenentwintigste eeuw moet de multimedia in dat rijtje

▲ *Mystery*. Fotograaf Danielle van Zadelhoff gebruikt lichttechnieken uit de Renaissance (= Caravaggio-achtig portret). FOTO: DANIELLE VAN ZADELHOFF.

worden genoemd. De nieuwe 'tak van sport' heeft de functie van het medium veranderd. Was de confrontatie van de werkelijkheid ooit de meest bekende en belangrijkste functie van de fotografie, tegenwoordig doen foto's een ander beroep op onze perceptie van de dingen die ons omringen. Met uitzondering van de documentaire fotografie mogen fictie en werkelijkheid tegenwoordig best door elkaar lopen. Fotokunst wordt dat wel genoemd. Gelaagdheid

en transparantie zijn de kenmerken van de nieuwe fotostijl. Foto's lijken soms wel geschilderd uit de illusie van stralend licht. In de geënceneerde wereld balanceren de onderwerpen op de grens van realiteit en fantasie, die even vaak wordt overschreden. Met behulp van het digitale palet smeedt de fotograaf de afzonderlijke afbeeldingen tot een geheel. De beelden geven een andere beleving dan we van de fotografie gewend zijn.

▲ *Zonnebloemenboek* voor nabestaanden ramp MH 17. Het digitale stilleven is gemaakt van bloemen die geplukt werden op de rampplek. Fotograaf Bas Meeuws is gespecialiseerd in fotografische bloemstillevens. FOTO: BAS MEEUWS.

Monumentale fotografie

Zo'n geliefd genre van nu is de historische of monumentale fotografie. Bij dit type beelden gebruikt de fotograaf de schildertraditie als uitgangspunt voor nieuw fotografisch werk. Het resultaat is een tableau dat herinnert aan de oude meesters van de schilderkunst. Kijk eens naar de portretten van fotograaf Danielle van Zadelhoff, die in Nederland wordt vertegenwoordigd door fotogalerie Utrecht. De schoonheid van toen zie je terug in haar beelden. Sinds lange tijd zijn schilderkunst en fotografie niet meer zo nauw met elkaar verbonden geweest. Dit zie je ook bij de fotografie van Bas Meeuws. Hij heeft vooral bekendheid gekregen door zijn zonnebloemenboek, een

fotografisch kunstwerk ter nagedachtenis van de slachtoffers van de ramp met de MH17. Zijn foto's intrigeren als bloemstillevens uit de zeventiende eeuwse schilderkunst. De schoonheid van de scherp gestoken bloemen, de lichtval en de kleuren zorgen voor een hoge mate van indringendheid. Zoals de oude meesters een voorbeeldboek gebruikten voor hun bloemstukken, zo heeft Meeuws zijn eigen digitale tulpenboek. Het in zeven jaar opgebouwde archief telt zo'n zeventuizend foto's van afzonderlijke bloemen. Stuk voor stuk gefotografeerd onder gelijke omstandigheden, meestal met het licht van linksboven. Achteraf arrangeert Meeuws de foto's tot een bijzonder, niet-bestaand boek. Alles

▲ *Next generation*, een co-productie van Bas Meeuws en Danielle van Zadelhoff. Deze zomer voor het eerst te zien in Gallery Heitsch in München. © DANIELLE VAN ZADELHOFF/ BAS MEEUWS.

klopt precies. Als het medium van de digitale fotografie een gevoel kan geven alsof je naar een vertrouwd tafereel kijkt, is dat bij hem wel het geval. Meeuws maakt voornamelijk autonoom werk. Deze zomer exposeert hij bij Gallery Heitsch in München, in samenwerking met Danielle van Zadelhoff uit Antwerpen. Haar fotografie is, zoals gezegd, eveneens geënt op de schilderkunst van de grote meesters en doet denken aan werken van kunstenaars als Caravaggio, Rembrandt of Vermeer. Samen exposeren de twee foto-artiesten een serie van vijf nieuwe werken, waarin Van Zadelhoff de portretten voor haar rekening neemt en Meeuws verantwoordelijk is voor de bloemencreaties.

Modelfotografie

Minder monumentaal, maar niet minder schilderachtig is de fotografie van John Bouma, allround fotograaf uit Almelo met bijzondere affiniteit voor portret- en model-fotografie. Zijn Flickr stream is goed voor dik 15 miljoen views. Zijn portretten vallen op door technische perfectie, een fascinerende licht-donkerwerking en kleurkracht. Vooral zijn zwart-wit platen leveren zuiver visueel plezier op. Ze verlekken het oog van de kijker zonder sensueel te worden. Normaal gesproken gaat Bouma niet met een vooropgezet idee aan de slag. Behoeftte aan plan of controleerbaarheid ontbreekt bij zijn modellenfotografie. "Het is vooral freestylen. Samen met de visagie en het model zoek ik naar aantrekkelijke beelden. Een shoot duurt ongeveer drie uur. Ga je volgens een uitgestippeld plan of patroon te werk, dan krijg je al gauw minder spontane foto's. Ik wil niets vooraf inbrengen, het gaat mij om spontane beelden." Door verandering van camerastandpunt en licht slaagt hij er telkens in om zijn modellen op een andere manier voor het voetlicht

▼ Lisette en Stephanie.

te brengen. "Dat je een model steeds weer een andere look kunt meegeven, is voor mij een van de boeiende aspecten van de portret- en modellenfotografie." Het photoshoppen beperkt hij tot wat huidbewerking en de gebruikelijke handelingen. Vooral met fotografische middelen wil hij de beleving van de kijker sturen en prikkelen.

▲ Michele.

FOTOS: JOHN BOUMA

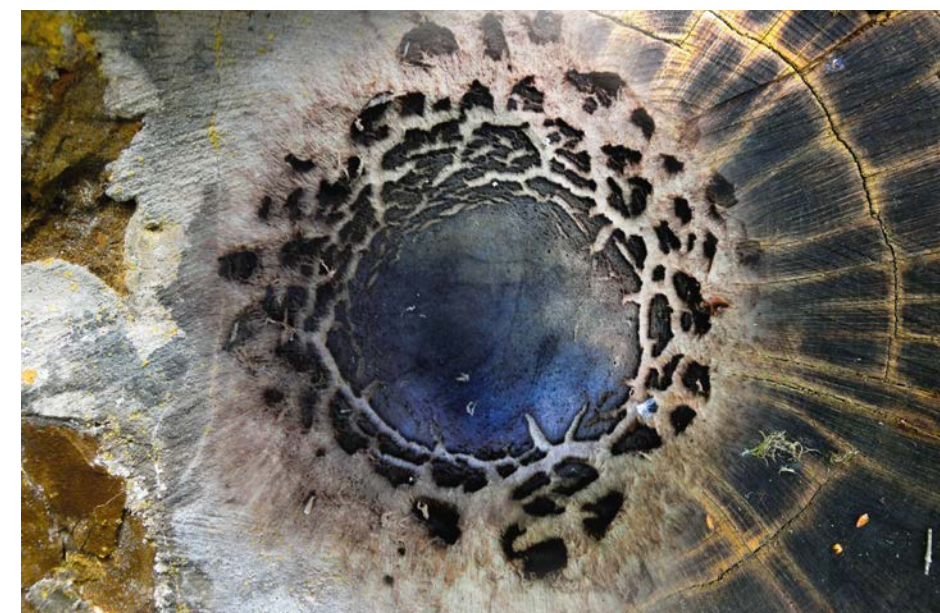
Abstracte fotografie

Het werkelijke, fysieke leven mag in Bouma's fotografie duidelijk de overhand hebben, er zijn ook kunstenaars die de fotografie gebruiken voor abstractie in plaats van figuratie. Iris Depassé fotografeert op een manier waarbij de relatie met de werkelijkheid ver te zoeken valt. Haar oorsprong ligt bij abstract schilderen. Zij heeft haar schildersatelier echter vervangen door de camera en een computer, toen ze ontdekte dat ze met haar camera mooiere abstracte schilderijen kon maken dan met kwast en verf. "Fotografie is voor mij een verademing. Schilderen kost mij veel tijd en energie en levert minder goede resultaten op. Ik voel me meer thuis bij de fotografie, hoewel ik niet uitsluit dat ik ooit schilderen en fotografie ga combineren," vertelt ze. Met haar camera maakt ze abstracte schilderkunst. Aanvankelijk zocht zij in de realiteit naar 'kant-en-klare abstracte schilderijen'. "Ik vind het gaaf om buiten te zoeken naar nieuwe beelden. Wat de natuur doet met wat de mens maakt, vind ik razend interessant. Hoe weersinvloeden bijvoorbeeld de kleur van de gebruikte verf vertroebelen en inwerken op de textuur van voorwerpen." Zo fotografeert Depassé bijvoorbeeld roest en graffiti op containers. Door flink inzoomen bereikt ze een hoge mate van abstractie. Aan context geen behoefte. Haar composities herinneren dan ook nauwelijks meer aan de oorspronkelijke functie van het onderwerp. "Mensen weten vaak niet meer wat ze zien," zegt ze. Zij print haar werken op groot formaat. "De kijker raakt soms mijn

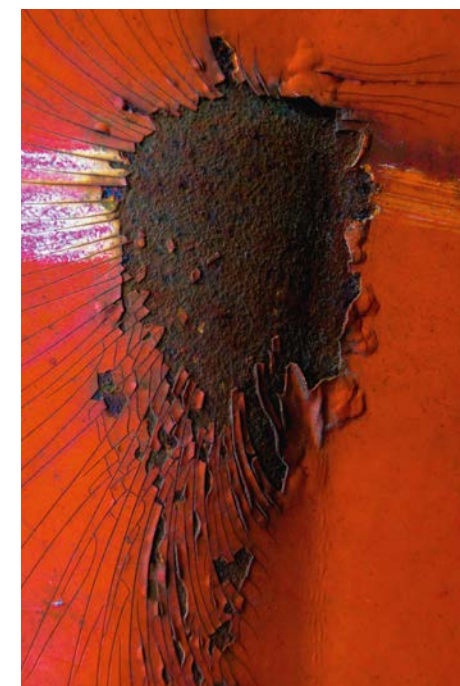
foto's aan om de textuur te voelen, omdat het eruitziet alsof de verf echt bladdert en er een bolling in het beeld is." Ze maakt ook fotomontages, waarbij ze met bestaande foto's nieuwe beelden creëert. Het beeld bewerken ervaart zij als schilderen. Laag voor laag bouwt ze het beeld op. Ze neemt afstand, schaaft er wat aan en voegt nieuwe elementen toe, waardoor het beeld meer zeggingskracht krijgt. Soms gaat ze nog een stap verder, door eigen abstracte beelden te maken met ecoline, olie en zeepsop, die ze vervolgens fotografeert. Oneindig kunnen spelen met compositie en het snelle resultaat vindt ze zo prettig aan de fotografie. De directheid en de esthetische aantrekkingskracht van de moderne fotografie maakt het medium uitermate geschikt als expressievorm voor kunstenaars als Depassé.

Digitale manipulatie

Dankzij de digitale techniek is fotografie voor veel beoefenaars een feest van de fantasie geworden. Bosjes fotografen manipuleren het beeld op een wijze die vergelijkbaar is met het maken van een schilderij. De moderne fotografie beweegt zich tussen fictie en documentaire, met als recent hoogtepunt de totstandkoming van *The Next Rembrandt*, een 3D-geprint schilderij gebaseerd op Rembrandts eigen data. Is het een foto of een schilderij? De fotografie en de schilderkunst zijn weer goede burens geworden. Beide vormen van beeldvorming staan dicht naast elkaar, hoewel er fundamentele verschillen blijven.

▲ Foto als abstract schilderij. Drietuik natuur. FOTO: IRIS DEPASSÉ.

▲ Foto als abstract schilderij. Roest op container. FOTO: IRIS DEPASSÉ.

Schilderen met het digitale palet is wat veel fotografen vandaag de dag doen.

Zo mist de fotografie materialiteit en blijft de techniek mechanischer. Het sterke punt van de fotografie is altijd de verbondenheid met de realiteit geweest. Maar tegenwoordig is de duiding van wat we zien wel veel problematischer geworden. Want de digitale fotografie heeft het waarheidsgehalte van het beeld aan het wankelen gekregen. Welke foto's zijn echt en welke zijn gemanipuleerd? RAW-beelden lijken niet meer afdoende als het gaat om het realiteitsgehalte. Een persoonlijke beleving van de werkelijkheid kan ook op waarheid berusten, al is het maar voor de persoon zelf. In de virtuele wereld is een foto niet meer een illustratie van een idee, maar de weergave van het idee zelf, met een eigen betekenis en eigen interpretatiemogelijkheden. Daarmee is de subjectieve ervaring van het impressionisme weer helemaal terug. Schilderen met het digitale palet is wat veel fotografen vandaag de dag doen. Picasso zei het al op plagerige toon: "Iedere tandarts wil eigenlijk dokter zijn, en iedere fotograaf was liever een schilder." ●